

Una família de refugiats armenis, fugint de la persecució per les muntanyes, el 1915.

Noves revelacions sobre el genocidi armeni

Aquest mes d'abril fa 95 anys de la matança de milers d'armenis per part de Turquia. Coincidint amb aquest aniversari, han sortit a la llum noves dades que mostren el perquè d'aquella matança i del silenci dels països europeus.

Tigranui Asartyan farà cent anys aquesta setmana. Fa dos anys que va guardar definitivament les forquilles i els ganivets que

tenia, en perdre el sentit del gust, i l'any passat va plegar les ulleres, perquè ja no s'hi veia gens. Viu al setè pis d'un bloc d'habitatges d'Erevan,

la capital d'Armènia, i fa mesos que no ha sortit de la seva cambra. S'estremeix quan el fred penetra a través de la llana grisenca de la manta que té a la falda. "Espero la mort", diu. Fa 92 anys, s'esperava en un poble de la banda turca de la frontera actual, amagada al soterrani d'una casa. Al carrer, hi havia el cadàver d'un nen armeni, que havien apallissat fins a matar-lo. A la casa del costat violaven unes dones i aquella nena de vuit anys en sentia els crits. "Hi ha turcs bons i turcs dolents", continua. Els

EL TEMPS
Cossos d'un grup de dones i nens armenis, morts a conseqüència de la fam.

dolents van matar aquell nen d'una pallissa, mentre els bons ajudaven Tigranui i la seva família a fugir darrere les tropes russes en retirada.

Avadis Demirci és un camperol de 97 anys. Si en aquest país hi ha algú que porta un registre sobre aquestes qüestions, sabrà que probablement és l'últim armeni de Turquia que va sobreviure al genocidi. Demirci mira per la finestra el poble de Vakifli, on es veuen els baladres i els mandariners ben florits. Muntanya avall, a la llunyania, es veu la Mediterrània. El juliol del 1915, unes unitats de la policia turca van prendre el poble. "Quan vam fugir, el meu pare em va lligar a la seva esquena –explica Demirci–. Si més no, això em van explicar més tard els meus pares." Armats amb escopetes de caça i pistoles, els habitants del seu poble i de sis més es van ficar en uns forats excavats a terra a Musa Dagh, la muntanya de Moisès. Divuit anys més tard, l'escriptor austríac Franz Werfel descrivia la resistència armada de la gent d'aquells pobles contra els soldats que avançaven. Era a la novel·la *Die vierzig Tage des Musa*

Dagh ('Els quaranta dies de Musa Dagh'). "La història és certa –diu Demirci–. Jo la vaig viure, tot i que només la recordo bé a partir d'allò que me n'han explicat."

S'evita la paraula. A part el llibre de Werfel –i de la vista, des del monument del turó de Zizernakaberd de prop d'Erevan, del mont Ararat, eternament inaccessible i eternament coronat de neu–, hi ha ben pocs recordatoris del genocidi armeni ara que els pocs supervivents que en queden són més a prop de la mort. Del 1915 al 1918, van ser assassinats entre 800.000 persones i 1,5 milions al territori que avui és la part oriental de Turquia, o bé van morir en uns funestos desplaçaments a través del desert septentrional de Síria. Aquest va ser un dels primers genocidis del segle XX. Alguns altres –contra els jueus europeus, a Cambodja i a Ruanda– s'han produït històricament entre el genocidi armeni i els nostres dies. El poble armeni, després d'haver viscut una aniquilació parcial, d'haver-se trobat obligat a escampar-se pel món i a tornar per força a un

país que s'ha mantingut aïllat fins avui, ha trigat anys i anys a acceptar la pròpia catàstrofe. Fins a la dècada del 1960, després d'un llarg debat amb la direcció política de Moscou, els armenis no van gosar aixecar-hi cap monument.

Turquia, territori on es van cometre els crims, continua negant les accions que va dur a terme el dirigent otomà. A Alemanya, aliada amb l'imperi Otomà a la Primera Guerra Mundial, i la Unió Soviètica, ben disposada envers la jove república turca, no li va interessar de cap manera fer públic el genocidi. Alemanya encara no ha reconegut oficialment el genocidi armeni. El 2005, el parlament alemany, el Bundestag, va demanar a Turquia que reconegués la seva "responsabilitat històrica"; això sí, evitant d'utilitzar la paraula *genocidi*. La importància política i estratègica d'Ankara en la guerra freda va portar els seus aliats occidentals a no considerar oportú un debat sobre el genocidi. D'una altra banda, la relativa manca de material fotogràfic i de filmacions –en comparació amb l'Holocaust i més genocidis posteriors– ha dificultat encara més la tasca d'examinar i arribar a un acord en la qüestió de la catàstrofe armènia. "El desenvolupament dels mitjans de comunicació moderns –explica el documentalista Eric Friedler (*Das Schweigen der Quants*)– va arribar vint anys tard per a l'examen d'aquest genocidi."

Però hi ha testimonis contemporanis, alemanys i nord-americans, en concret, de qui es conserven relats i correspondència als arxius, que fins ara han consultat sobretot els especialistes. La setmana passada, per commemorar el 95è aniversari del genocidi, la cadena de televisió alemanya ARD va emetre un documental acuradament verificat: "Aghet" (mot armeni que significa 'catàstrofe'), que treu a la llum les paraules de diplomàtics, enginyers i missioners. Un conjunt de 23 actors alemanys en reciten els textos originals, però no en l'estil d'un docudrama –que representa de nou els esdeveniments per mitjà d'un diàleg de semificcio i vestuari d'època–, sinó en forma d'unes entrevistes senzilles que re-

Durant dècades, els armenis nascuts després del genocidi es van sentir torturats per aquests fets

sulten més efectives amb la selecció de textos i la presentació que en una dramatització de la història.

Documents originals. El principal protagonista és l'actor i autor Hanns Zischler, que va treballar al film del director Wim Wenders del 1976 *Im Lauf der Zeit* ('En el curs del temps'). Ell és qui llegeix les paraules de Leslie Davis, que fins el 1917 havia estat cònsol dels EUA a la ciutat anatòlica occidental de Harput, on van aplegar milers d'armenis per enviar-los en direcció al sud-est, a un desterrament que els havia de dur a la mort. "El dissabte 28 de juny –va escriure Davis– es va anunciar públicament que tots els armenis i siris [assiris de la religió apostòlica armènia] havien de sortir al cap de cinc dies. Qui no s'hagi familiaritzat amb la situació peculiar d'aquesta regió aïllada difícilment es

rebre'n els beneficis. "Naturalment, vaig rebutjar la petició", va escriure Morgenthau.

Les actrius Martina Gedeck i Katharina Schüttler expliquen els records de dues germanes missioneres, l'una sueca i l'altra suïssa. Hannah Herzprung i Ludwig Trepte narren les experiències de dos supervivents, i Peter Lohmeyer llegeix el diari del cònsol alemany Wilhelm Litten, un dels documents més punyents de l'època. El 31 de gener del 1916, Litten era a la carretera entre Deir al-Zor i Tibni, a l'actual Síria, on va escriure la següent entrada al seu diari: "Una del migdia. A l'esquerra de la carretera, hi ha una jove nua, que duu només unes mitges marrons als peus, estirada de bocaterrosa, amb el cap enfonsat entre els braços plegats. La una i trenta minuts. A la cuneta de la dreta, hi ha un vell de barba blanca, despullat, estirat de panxa

EL TEMPS

Un grup de nens orfes, refugiats en un campament a la regió de l'actual Síria, el 1915, en temps de l'imperi Otomà.

Els dimonis del passat es desperten com a resposta a la pressió de la diàspora armènia

podrà imaginar tot el significat d'una ordre com aquesta. Una matança, per més terrible que pugui semblar la paraula, seria una cosa humana en comparació."

Friedrich von Thun, actor de cinema i televisió, que va participar al film *La llista de Schindler* de Steven Spielberg, hi fa el paper de l'ambaixador nord-americà Henry Morgenthau. Descriu les reunions amb el ministre d'Interior otomà Tâlat Paixà, que, al principi de l'operació, es va encarar amb Morgenthau amb la "decisió irrevocable" de convertir els armenis en "inofensius". Després del genocidi, Tâlat va cridar un altre cop l'ambaixador dels EUA i li va fer una petició que Morgenthau va considerar que era "potser la més sorprenent que hagués sentit mai". Tâlat volia les llistes dels clients armenis de les companyies d'assegurances dels Estats Units New York Life Insurance i Equitable Life of New York. En aquells moments, els armenis eren morts i no hi havia hereus, va dir. Per tant, el govern tenia dret a

enlaire. A un parell de passos, un nen nu, de bocaterrosa, amb la natja esquerra esquinçada." Igualment freda i calculadora va ser la resposta de Theobald von Bethmann-Hollweg, aleshores canceller del Reich alemany, a la proposta de l'ambaixador alemany de censurar públicament els aliats otomans d'Alemanya pel crim. "Tenien com a únic objectiu de mantenir Turquia al nostre bàndol fins a la fi de la guerra, tant si hi morien armenis com si no."

"Injustícies". El gruix de la documentació d'imatges i films aplegats d'arxius tan allunyats com els de Moscou i Washington, segons l'autor i director Friedler, va sorprendre fins i tot els historiadors que li havien proporcionat assessorament expert per al seu film de noranta minuts. Per primera vegada, al cinema, s'hi van veure incidents com l'ostentós nou enterrament de l'any 1943 a Turquia de les restes de Tâlat Paixà, assassinat a Berlín el 1921. En uns altres documents es parla de persones a qui

els arxivers encara no havien reconegut. El document ofereix així mateix una descripció angoixant del debat actual sobre el genocidi, que tot just ara esclata a Turquia, quasi un segle després del crim. El primer ministre Recep Tayyip Erdogan es vanta que Turquia no admetrà mai que es produís el genocidi. En una manifestació a Armènia, els ultranacionalistes estripen, irats, fotografies de les parets, i després, com si haguessin embogit, ataquen un cotxe que porta Orhan Pamuk, premi Nobel de literatura, cap a casa després d'una compareixença en un tribunal pel fet d'haver gosat expressar allò que els historiadors havien demostrat feia molt de temps.

Durant dècades, els armenis que havien nascut després del genocidi es van sentir angoixats i torturats per aquests fets. "La tragèdia –diu Hayk Demoyan, director del monument al genocidi d'Erevan– s'ha convertit en un pilar de la nostra identitat nacional." D'una altra banda, Serge Sarkisian, president d'Armènia, precisa [vegeu l'entrevista de les pàgines 47 i 48]: "La millor manera d'evitar que es repeteixi una atrocitat com aquesta és la de condemnar-la amb claredat. A la generació de turcs de després del genocidi res no els treu la son. Mustafâ Kemal Atatürk, fundador de la república turca, va establir una ruptura radical amb l'imperi otomà i amb els tres primers responsables: Tâlat, Enver i Cemal Paixà. Atatürk va admetre que s'havien comès "injustícies", unes injustícies que fins avui han negat els seus successors, però també va permetre que les autoritats governamentals i els dirigents militars que havien estat directament implicats en el genocidi participessin en el seu govern.

imatge dels cossos de nens morts durant el genocidi armeni.

Un record viu, amagat. Els dimonis del passat es desperten avui com a resposta a la pressió, especialment de la diàspora armènia. Cada primavera, abans del 24 d'abril —l'aniversari de les detencions de polítics i intel·lectuals armenis a la ciutat que aleshores era Constantinoble, unes detencions que van marcar el principi de les deportacions del 1915—, hi ha més parlaments nacionals que aproven resolucions de reconeixement del genocidi armeni: França el 2001, Suïssa el 2003 i, enguany, la comissió d'afers estrangers de la Cambra de Representants dels EUA i el parlament suec.

Cada vegada que s'aprova una d'aquestes resolucions, Ankara amenaça amb conseqüències polítiques, i, en definitiva, mai no les aconsegueix. S'ha convertit en un ritual, que han qüestionat persones com Hrant Dink. Al propietari del diari de l'Armènia turca *Agos* no es preocupava gaire per la definició de la paraula *genocidi*. En comptes d'això, pretenia que Turquia s'enfrontés directament amb el seu terrible passat. Va pagar amb la vida el seu punt de vista. El 19 de gener del 2007, van assassinar Dink a plena llum del dia. Els 200.000 turcs que es van manifestar pels carrers d'Istanbul el dia dels funerals amb pancartes que deien "Tots som armenis" van humiliar el seu propi govern amb una actuació tan directa. Sembla que la realitat amb què s'en-

fronten milers de turcs al si de les seves famílies ha tingut un impacte més fort que no pas les pressions diplomàtiques.

A principi de la dècada del 1980, l'advocada d'Istanbul Fethiye Çetin descobria que tenia arrels armènies: li ho havia confiat la seva àvia, Seher, després de molts anys d'angoixa. El 1915, Seher, a qui havien batejat amb el nom armeni d'Heranuix, va veure com tallaven el coll dels homes del seu poble. Ella va sobreviure, la va adoptar la família d'un funcionari turc, la van educar com a musulmana i després es va casar amb un turc. Va passar a formar part les desenes de milers d'*armenis amagats* que es van escapar dels assassinats i van quedar barrejats amb la societat turca. La revelació de la seva àvia va commoure Çetin, que va començar a veure el seu voltant amb uns ulls diferents. El 2004, Çetin va escriure un llibre que posava en relleu la història de la seva família. *Anneannem* ('La meva àvia') es va convertir en un *best-seller* i un gran nombre de lectors es van posar en contacte amb Çetin, molts amb paraules de reconeixement. Alguns altres, però, la van maleir com a "traïdora". Tanmateix, s'havia trencat el tabú.

*Benjamin Bidder
Daniel Steinworth
Bernhard Zand*

Traducció de Carme Geronès

Serge Sargsian, president d'Armènia.

Senyor president, el primer ministre turc, Recep Tayyip Erdogan, amb relació a la qüestió dels armenis morts per les tropes otomanes durant la Primera Guerra Mundial, ha declarat a l'*Spiegel*: "No es pot parlar de genocidi contra els armenis" [vegeu l'entrevista a les pàgines 49 i 50]. Com és que el vostre veí té tants problemes amb la seva pròpia història?

—Erdogan també va dir que els turcs no són capaços de cometre un genocidi i que la història turca és